

• KİTAP TANITIMLARI

Statü ve Din (A. Özbolat)

Harun TUNÇ*

Hasan GÖKMEN**

Statü ve Din: Göç ve Eğitim Yoluyla Statü Edinme ve Dindarlık

Abdullah Özbolat

Karahan Kitabevi, Adana 2017, 304 sayfa

§§§

Eser, genelde sosyolojinin özelde din sosyolojisinin temel konularından olan “sosyal hareketlilik” olgusu bağlamında dindarlık farklılaşmasını konu edinmektedir. Kendisi din sosyologu olan Özbolat’ın bu eseri, 2012 yılında, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri alanında tamamladığı “Sosyal Hareketlilik ve Dini Hayatta Farklılaşma: Gerdibi Köylüleri Örneği” isimli doktora tezinin kitaba dönüştürülmesidir. “Coğrafi hareketlilik ve eğitim yoluyla hareketliliğe bağlı olarak statü edinme sürecinde dindarlık değişiyor mu?” sorusu metnin asıl problemini oluştururken; alt problemler, değişkenler, dindarlık ve statü edinmeye yaklaşım olarak üç boyutta ele alınmaktadır (bkz. s. 143).

Aslında kitabın içeriği ile ilgili değerlendirmeye geçmeden önce bir anlamda tamamen şekilsel yönüyle dikkatimizi çeken şu konuları ifade etmemize lütfen izin veriniz. Öncelikle kitabın kapağının bizzat araştırmannın geçtiği sa-

* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi, MEB. Araban Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, e-posta: tunc-harun@hotmail.com (ORCID: 0000-0002-2268-9756)

** Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi, MEB. Elazığ Mustafa Kemal Ortaokulu, e-posta: hasangokmen23@gmail.com (ORCID: 0000-0002-6267-6968)

hadaki insanlar için halk inançları bağlamında ifade edilebilecek bir inancın simgesi olması dikkat çekicidir. Zira kapak resmi, bir çocuk için hayat kurtaracak çeşme ve o çeşmeden su içen çocuğun resmidir. Gerdibi köylüleri, çocuklarının okuyup statü edinmesini, köyün merkezinde bulunan Kocaoluk Çeşmesi ile ilişkilendirmekte; çeşmenin suyunun zeki olmaya ve bu sayede okuyup başarılı olmaya vesile olduğuna inanmaktadır (s. 5). Bunun yanında yazarın kitabı “Hak ederek statü edinene...” (s. V) ithaf etmesi, kitabın bilimsel tarafının yanında duygusal bir mesajı içeren arka planının da olabileceği ipucunu vermekte ve toplumumuzdaki “liyakat” tartışmaları bağlamında bir mesaj içerdiğini düşündürmektedir. Bir de kitabın sosyolojik kitaplarda pek rastlamadığımız bir başlangıçla başlaması, yani bir şiirle (Cem Karaca/Tamirci Çırağı) başlaması (s. 9), adeta çalışmanın şiirdeki izdüşümünü bulmaya yönelik bir fikir olarak “yetersiz” ama okuyucuyu metne hazırlama anlamında yerinde bir özet olarak dikkat çekici olmuştur.

Genel olarak içeriğini tanıtmak gerekirse, eser, giriş ve iki temel bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu, problem, amaç ve konuyla ilgili literatüre yer verilerek, bu noktada çalışmanın kapsam ve problemine değinilmekte; daha önce yapılmış “doğrudan ilgili” ve “dolaylı” çalışmalar gözden geçirildikten sonra bu eserin literatüre özgün katkısının altı çizilmekte; statü edinme ve tabakalaşma konusunda konunun kavram ve kuramları, tarihi arka planı ele alınmaktadır (s. 11-66). Giriş bölümünden sonra yazar, birinci bölümde, giriş bölümünde coğrafi hareketlilik ve eğitim yoluyla hareketlilik şeklinde kategorilendirdiği sosyal hareketliliğin dindarlık ile kesişen alanlarını değerlendirmektedir. Aslında yazar bu bölümü de iki aşamada ele almaktadır. Öncelikle sosyal hareketliliği, atfedilen statüden edinilen statüye geçiş; coğrafi hareketlilik ve statü edinme; sosyal hareketlilik ve aile yapısı; sosyal ağlar ve statü elde etme; sosyal hareketlilik ve eğitime bağlı kazanım boyutlarında incelemektedir (bkz. s. 67-116). Birinci bölümün ikinci aşamasına gelindiğinde yazar, asıl hedefine yani ikinci bölümdeki sosyal hareketlilik, statü ve dindarlık bağlamında elde edeceği verilere ulaşmadan önce teorik olarak sosyal hareketlilik, statü edinme ve dindarlığın kesişim alanlarını ele alarak kendisine bir köprü kurmaktadır. Bu aşamada dini inanç ve değerlerin, coğrafi hareketlilik ve eğitim yoluyla hareketlilik sürecinde, korunması, aktarımı ve toplumsal değişme bağlamındaki farklılaşması, sürdürülebilirliği ele alınmakta; bu ilişki ağında dini inanç ve değerlerin rolü değerlendirilmektedir (s. 116-137). İkinci bölümde ise yazar, Gerdibi köylülerinden elde ettiği veriler ışığında sosyal hareketlilik ve dindarlığı ortaya koyarak asıl hedefine ulaşmaktadır. Bu bölümde araştırmanın yöntemi, değişkenleri, soruları, sayıtlıları, hipotezleri, evren

ve örnekleme, sınırlılıkları ifade edildikten sonra veriler değerlendirilmeye başlanmaktadır (s. 139-256).

Sosyal hareketlilik ve dindarlık farklılaşmasını ortaya koyacak olan yazar, giriş kısmında, bir farklılık ve özgünlük olarak sosyal hareketliliği, “eğitim yoluyla hareketlilik” ve “coğrafi hareketlilik” şeklinde kategorilendirerek yol almaktadır. Ayrıca dindarlık kavramı, sosyal hareketlilik sürecinde toplumsal bağlamın etkisine vurgu yapılarak tanımlanmaktadır. Araştırmaya katılanlar arasında dede, baba, torun olmak üzere üç kuşak arasında yapılacak olan karşılaştırmalardan hareketle sosyal hareketlilik ve tabaka konusunu Osmanlı, Cumhuriyet ve yakın dönem Türkiye’sinde ortaya koymaktadır. Sosyal hareketlilik ve tabakalaşma kuramsal olarak birden fazla kuram çerçevesinde ele alınmakta ve Gerdibi köylülerinin sosyal hareketliliklerine bağlı statü edinmelerinin bu kuramlardaki yeri işaret edilmeye çalışılmaktadır (s. 27-29).

Birinci bölümün ilk aşamasında, yazarın, konunun teorik kısmını ele alırken daha çok erkeklerin statü edinmesi üzerinden yapılan değerlendirmeler bağlamında ele aldığı görülmektedir. Statü edinmede erkeklerin ve kadınların karşılaştırmasına bir başlıkta değil de sadece bir paragrafta değinerek, konuyu toplumsal cinsiyet çalışanlarına havale etmesi (s. 99), statü edinmede cinsiyet faktörünün önemini önemli ölçüde ihmal ettiği ancak böyle bir değerlendirmenin eksikliğini giderilmesine de dolaylı olarak ışık tuttuğu söylenebilir. Birinci bölümün ikinci aşamasında ise bir yandan dindarlığın toplumsal bağlama göre şekillenmekte olduğu diğer yandan sosyal hareketlilik sürecinde dinin, değerlerin değişimine “yavaşlatıcı ve muhafaza edici” yönde bir etkiye bulunduğu anlaşılmaktadır.

İkinci bölümde görüldüğü üzere araştırmacının araştırmaya katılan deneklere (232 kişi) bizzat kendisinin ulaşması ve anket formlarını bizzat kendisinin uygulaması (s. 151), esere “nesnellik” ve “bilimsellik” adına büyük bir nitelik katmıştır. Ancak örneklem oluşturulurken dindarlık boyutunu etkileyen bir değişken olarak evli-bekâr dengesinin evliler lehine olduğu görülmektedir (s. 153).

Öte taraftan araştırmacı, araştırma yaptığı örneklemin gelir durumuna göre dağılımını hâlihazırda var olan tabakalaşma modelleri içine yerleştirmek yerine, eldeki veriler ve bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için, daha önce kullanılmamış ve kavramlaştırılmamış bir modeli geliştirip isimlendirerek (mango) tercih etmiştir (s. 159-161). Dolayısıyla “mango” modelini araçsallaştırma ve kavramsallaştırma noktasında araştırmacının kendisine, isim önerisi için de Celaleddin Çelik’e hakkını teslim etmek gerekir.

Çalışmada “alın yazısı” ve “kader algısı” şeklinde bir ayrıma gidilerek, sosyal hareketlilik ve statü edinme sürecinde dinin durumunu analiz etmede, her ne kadar halk arasında birbirlerine yakın anlamlar taşıysalar da, bu iki kategoriye yaklaşım ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada bu algısal ve kategorik farklılaşmanın da “kader algısı” sorusundaki ifade ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz (bkz. s. 176-178). Ayrıca öğrenim düzeyi arttıkça öznel din olgusunun farklılaştığı sonucu, örnekleme yüksek lisans mezunu ve okuryazar olmayanların temsiline bakıldığında değerlendirme yapmak için yeterli olup olmayacağı konusunda bir değerlendirmeye tabi tutulacağı söylenebilir.

Hipotezlere bakıldığında ise hipotez A3, yani Gerdibi köylülerinden “evliler bekârlara göre daha dindardır” hipotezi, doğrulanmış olsa da (s. 225), burada evlilerin daha dindar oluşunun, sosyal hareketlilikten mi yoksa “evli olma” anlayışı ve tutumundan mı etkilendiğini tespit etmenin zorlaşacağını altını çizmek isteriz. Bu durum cinsiyet temsilinde de (s. 224) mevcuttur. Hipotez A6’nın, yani “ikamet yerine göre köyde oturanlar daha dindardır” (s. 147) ise, “içe dönük mü dindarsınız?”, “dışa dönük mü dindarsınız?” sorularının sonuçlarıyla (s. 203-205) uyuşmadığı görülmektedir. A6 hipotezinin doğrulanmamasına ilişkin yapılan açıklamada “sekülerleşme” vurgusu yapılırken diğer yandan örneklemin %85,3’ü “dinin toplumdans uzakta daha iyi yaşanabileceği düşüncesine katılmamaktadır” tespiti ile dindarlığın toplumsal boyutuna vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla dinin toplumsal görünürlüğünün artması, sekülerleşme tutumlarıyla uyuşmayacağını düşünmekteyiz. Yine hipotez A6’nın A4 ile uyuşmadığını da belirtmek isteriz. Çünkü Gerdibi’ndeki Gerdibi’li’lerin çiftçilikten başka uğraşlarının oransal verileri elimizde olmadığı için GG’lerin bütünüyle çiftçilikle uğraştıkları kabul edilecektir. Bu durumda meslek olarak, “çiftçiler daha dindardır” sonucu, doğrulanmayan, “ikamet yerine göre köyde oturanlar daha dindardır” hipoteziyle bir uyumsuzluk oluşturduğu değerlendirilecektir.

Eserin sonucuna gelindiğinde ise sosyal hareketlilik sürecinin, Gerdibi köylülerinde dindarlığın inanç, pratik ve toplumsal etki boyutlarında farklılaşmaya yol açtığı tespit edilmektedir. Ayrıca örneklemin statü edinme sürecinde, toplumumuzun dönüşümüne benzer olarak, “sadakat” ilkesinden “liyakat” ilkesine doğru evrildiği anlaşılmaktadır. Bu kertede, eserin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla “affedilen statü” ile “sadakat” ve “edinilen statü” ile “liyakat” kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı bunun da, bu kavramların tam olarak birbirini karşılayıp karşılamayacağı konusunda akıllara soru işareti getirdiği ifade edilebilir.

Son olarak birkaç hususu daha belirtmekte fayda vardır. Sayfa 33'te tarihi arka plan incelenirken "Osmanlı'da" ve "Osmanlı şehirlerinde" ifadeleri kullanılmış, Osmanlı'daki sosyal tabakanın mekânsal ayrışması noktasında verilen bu bilgiler, söz konusu bu iki ayrı ifade bağlamında karışmıştır. Bunun da Osmanlı'da tabakalaşmanın olduğunu ve olmadığını savunan iki zıt görüşü belirtirken meydana gelen bir karışıklıktan kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca Özbolat'ın yöntemleri birbirine karıştırmadan yol alınması gerektiği konusundaki hassasiyetini hatırlatmak kaydıyla, araştırmada kullanılan nicel araştırma modeli yanında, dindarlık olgusunun ölçüm ve değerlendirmesindeki güçlükler düşünüldüğünde, nitel araştırma yönteminin de kullanılmasının faydalı olacağı düşünülebilir. Burada, sadece "açıklama" yaklaşımıyla değil "anlama" yaklaşımının kullanılmasının mümkün ve önemli olabileceğini belirtmek isteriz. Bunun yanında kitap genelde sosyoloji özelde din sosyolojisine uygun olarak hazırlanmış olsa da dindarlık kavramı başta olmak üzere pek çok psikolojik atıflarından dolayı, aslında kitap, bir yönüyle sosyal psikoloji çerçevesine oturmaktadır. Kitabın ismine gelince, kitabın içeriği, "sosyal hareketlilik, sosyal hareketliliğe bağlı olarak ortaya çıkan statü ve din ilişkisi"ni ortaya koyduğu için, şahsi kanaatimizce, var olan isim yerine "Sosyal Hareketlilik, Statü ve Din" ismi daha uygun olabilirdi. Kitabın sosyal bilimler metodolojisine uygun olarak hazırlandığını, bölümleri arasında bir bütünlük ve tutarlılığın olduğunu, dilinin ise kolayca anlaşılabilir kadar sade olduğunu da ifade etmek gerekir.